

Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ

Колективна монографія

І частина

Київ
Вид-во “Світ знань”
2023

УДК 378.091.3:37.011.3-051]:7

Т 65

*Рекомендовано до друку Вченою радою факультету мистецтв
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 1 від 26 вересня 2022 р.)*

Рецензенти:

В. М. Лабунець, доктор пед. наук, професор, декан педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Д. Г. Юник, доктор пед. наук, професор кафедри теорії та історії музичного виконавства Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського;

Е. М. Кучменко, доктор історичних наук, професор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Автори: *Т. Бондар, А. Бохолдін, С. Горбенко, Н. Голубицька, І. Гожельник, О. Гусаченко, Ж. Дьоміна, Т. Жигінас, А. Козир, О. Кузнецова, О. Кузнецова, Л. Ліхницька, С. Миколінська, Т. Олефіренко, В. Петренко, О. Тимошенко, М. Ткач, В. Федоришин, І. Хомич, К. Чеченя, О. Щолокова, Т. Яценко.*

Т 65 Трансдисциплінарний вимір підготовки фахівців мистецького профілю : колективна монографія. Ч. 1 / Т. Бондар та ін. ; за заг. ред. А. Козир. – Київ : Вид-во “Світ знань”, 2023. – 364 с.

ISBN 978-966-7742-26-3

У монографії представлений трансдисциплінарний вимір підготовки фахівців мистецького спрямування. Висвітлюються сучасні підходи до викладання навчальних дисциплін у закладах вищої мистецької освіти: інтеграція, етнокультурна забезпеченість, міждисциплінарні зв'язки, тощо. Визначено основні напрямки мистецької освіти, що актуалізує завдання комплексного обґрунтування і створення освітньо-наукових моделей та програм навчального процесу. Монографія призначена для науково-педагогічних працівників, аспірантів, магістрантів і студентів вищих навчальних закладів мистецької освіти, вчителів музичного мистецтва, музичних педагогів.

ISBN 978-966-7742-26-3

УДК 378.091.3:37.011.3-051]:7

© Колектив акторів, 2023

© Вид-во “Світ знань”, 2023

Сергій Горбенко

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

За нинішніх реалій вища педагогічна освіта покликана забезпечувати підготовку вчителя, зорієнтованого на особистісний складник у навчанні, вихованні та розвитку індивіда. Актуальність цього завдання зумовлена цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, серед яких найбільш вагомими є оновлення суспільства через духовне відродження, посилення зв'язку між культурою і освітою, перехід від традиційної авторитарної педагогіки до особистісно орієнтованої, врахування інтеграційних процесів та міждисциплінарних зв'язків тощо. Сучасна система освіти в Україні опинилася в парадоксальній ситуації, коли прогресивні концепції трансформації навчання і виховання не поєднуються з прагматичними установками значної частини учнівської молоді. Це пояснюється, з нашої точки зору, системною кризою, що охопила сьогодні всі аспекти політичного, культурного, соціально-економічного життя в Україні. Без сумніву, найбільше вона вражає духовну сферу кожної особистості, яка формується, в першу чергу, під впливом різних видів мистецтва.

До сучасних підходів викладання ми відносимо, в першу чергу, *гуманізацію освітнього процесу, етнокультурну забезпеченість та міждисциплінарні зв'язки*. Численні спостереження та аналіз досвіду роботи навчальних закладів свідчать про те, що педагогічні традиції переважають інноваційні процеси і це є однією з причин стримування розвитку системи освіти взагалі. До пріоритетних та інноваційних напрямів підготовки педагога мистецького напрямку ми відносимо *гуманізацію освіти*, особистісно орієнтований підхід до викладання фахових дисциплін у ВНЗ, оскільки він вимагає зміни педагогічної парадигми: від навчання як нормативно побудованого процесу до

вчення як індивідуальної діяльності того, хто навчається, його корекції та педагогічної підтримки. Саме уміння гуманізувати освітній процес в ході практичної діяльності допомагає майбутнім фахівцям стати особистостями, що значно важливіше, ніж просто виконувати обов'язки вчителя будь-якого шкільного предмета. Нинішнє тлумачення гуманізації базується, перш за все, на повазі, визнанні індивіда, самобутності, самоцінності кожного студента, його розвитку як творчої особистості, наділеної своїм неповторним суб'єктивним досвідом [1, 2, 3].

Окреслені обставини вимагають утвердження основ особистісно-орієнтованої компетентності кожного педагога, яка носить гуманістичний характер і передбачає якісне перетворення позицій вчителя і учня, викладача і студента в суб'єкт – суб'єктні відносини з паритетом творчої взаємодії між ними. Компетентнісний підхід доповнює ті інноваційні ідеї, які допомагають гармонійно поєднувати знання, уміння, навички, здібності, способи діяльності з позитивним досвідом для реалізації освітніх цілей. З поміж ключових компетентностей якими повинен володіти вчитель мистецьких дисциплін ми виокремлюємо компетентність комунікативну, що передбачає зміну його світогляду, особливу методику налагодження взаємоповажливих стосунків між тим хто вчить і тим хто навчається і яка б мотивувала потребу у “відкритті нового знання”. Вона характеризується толерантністю, сприйняттям плюралізму, вмінням педагогічно доцільно відстоювати свої переконання, встановлювати плідні взаємовідносини з дітьми та змінювати їх у відповідності із станом розвитку учнів, добиватися взаєморозуміння тощо. Це можливо за умови вільного володіння майбутнім педагогом необхідним запасом комунікативних умінь, що є частиною його компетентності. До них належать уміння спілкуватися, слухати, розуміти, відчувати, знаходити контакт, творчо і винахідливо діяти в неординарних педагогічних ситуаціях, створювати атмосферу підтримки учнів і т.ін. Для вчителя музичного мистецтва, наприклад, важливими є такі напрямки комунікативних умінь як забезпечення необхідних взаємовідносин з учнями у процесі всіх видів музичної діяльності; висловлювання своїх думок, прояв

почуттів, вражень за допомогою мовлення, як з боку вчителя, так і учнів; здатність до педагогічної імпровізації в залежності від ситуацій, що виникають; переконування учнів у вірній інтерпретації, оцінюванні змісту того чи іншого твору; ведення спостереження за змінами у музичному розвитку дітей усіх вікових категорій тощо.

Однією з ефективних форм набуття комунікативних умінь є комунікативно-ситуативна справа – форма роботи, що передбачає колективне обговорення мистецького явища з наступними основними вимогами: проведення дискусії у формі діалогу (полілогу); рефлексія одержаної інформації; логічний, послідовний та вільний виклад своєї думки; вираження свого ставлення до предмета обговорення; відповідність використання одержаних мистецьких знань до життєвої ситуації та ін. Важливим для майбутнього вчителя є набуття умінь використовувати наступні прийоми: подив (педагог подає мистецький матеріал у такій формі, що навіть повсякденне, знайоме стає незвичайним); фантастичне запитання (моделювання фантастичної ситуації); помилка в поясненні (подаючи матеріал, педагог навмисно припускається помилок, а учні повинні їх знайти) та ін.

До важливих якостей якими повинен володіти, зокрема, вчитель музичного мистецтва відносимо компетентність у особистісній взаємодії з учнями та всіх складових їх естетичного розвитку, широкий діапазон мислення, високий інтелект, обізнаність з усіма сучасними теоріями, підходами, методами художнього навчання і виховання учнів. Це має бути людина, що обізнана з більшістю мистецьких стилів і течій, здатна інтерпретувати будь-який музичний твір призначений для хорового чи сольного виконання учнями, добре володіє музичним інструментом та голосом і має високий рівень диригентсько-хорової підготовки. Нажаль, такого рівня фахівця ми готуємо ще далеко не завжди, а головне не ставимо подібних чітких і конкретних цілей. У цьому зв'язку цікаві думки, на наш погляд, висловив англійський дослідник Дж. Равен. Говорячи про ряд завдань при застосуванні компетентнісного підходу в освіті, він указав на важливість вироблення умінь керівництва індивідуальним

розвитком учнів, орієнтованим на розширення їх основних компетентностей; виявлення учнями своїх специфічних і різносторонніх талантів та спостереження за їх становленням і розвитком; отримання вчителями визнання своїх досягнень при вивченні та оцінюванні педагогічної діяльності того чи іншого індивіда [4, с. 57].

У відповідності з принципами педагогічної інноватики необхідне проектування та організація особистісно орієнтованого навчання, механізму його введення і освоєння в практичній діяльності. У цьому контексті сучасна професійна модель вчителя мистецтв повинна включати, на наш погляд, наступні характеристики:

– інтелектуальну компетентність, під якою розуміється особливий тип організації знань – структурованість, категоріальність і узагальненість; гнучкість і оперативність в аналізі ситуацій, що забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у сфері мистецької діяльності;

– інтелектуальну ініціативу – ознака особистості, що являє собою органічну єдність мистецько-пізнавальних, творчих і музично-виконавських прагнень;

– самореалізацію, яка передбачає аналіз навчально-виховної ситуації, розуміння сучасних завдань і цілей мистецької освіти, планування і прогнозування можливих результатів особистої мистецько-педагогічної діяльності, самоконтроль і оцінку ефективності професійної роботи на основі саморефлексії;

– саморегуляцію, що означає вміння учителя вільно управляти особистою професійною діяльністю, реагувати на педагогічні інновації, технології, методичні прийоми які можуть бути реалізовані ним у його педагогічному оточенні та середовищі.

Особистісний підхід розглядається нами в межах фахових дисциплін, основою якого слід вважати навчальну ситуацію. Її конструювання передбачає використання таких базових підходів:

– розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога;

– створення позитивної мотивації і особистої установки студента на розуміння та оволодіння системою мистецьких знань,

умінь і навичок з гуманізації освітнього процесу в навчальному закладі;

– провідними принципами навчання учасників педагогічного процесу мають стати гуманізація, природовідповідність, індивідуалізація, творчість та диференціація;

– відношення до індивідуальних особливостей студентів і умов їх фахової підготовки базується на гнучкості, варіативності, відкритості змісту і організаційних форм навчання, вільному виборі ними викладачів з індивідуальних дисциплін, навчального матеріалу, спецкурсів та спецсемінарів;

– оволодіння майбутніми педагогами навичками діалогової форми спілкування з учнями в процесі усіх видів їх мистецької діяльності.

У процесі підготовки студентів мистецько-педагогічного профілю доволі часто спостерігаємо суб'єкт-об'єктність у відносинах між викладачем і студентом, що проявляється, наприклад, на заняттях з “Методики музичної освіти”, “Методики постановки класичного, народного, бального танців”, “Методики викладання гри на музичному інструменті”, “Методики постановки голосу” та інших дисциплін. Викладач вважає себе носієм “правильної”, наукової системи знань і умінь. Студенту відводиться роль того, кого слід “ввести” у світ науково-методичного знання. При цьому передбачається, що вже існуючі у нього емпіричні, неповні і ненаукові знання, думки можна легко стерти або просто проігнорувати. В результаті, у свідомості такого студента формуються дві незалежні позиції: одна – своя особиста, ненаукова, побудована на певному досвіді; інша – “правильна” наукова, але чужа, її основи привнесені із зовні. За першою – студент, часто вчитель, що має досвід педагогічної роботи (студент заочного відділення), а другу позицію він відтворює, в кращому випадку, тільки на екзамені. Вертаючись після однієї, другої, третьої сесії до практичної діяльності в школу, цей учитель стає перед вибором: працювати “по-старому” чи “по-новому”. Сумістити ці дві позиції він не вміє, а просто відмовитись від “старої” – неможливо і він залишається на “старих” засадах.

Особистісно-зорієнтований підхід до мистецького навчання і виховання студентів базується на кількох основних факторах.

1. В ході викладання фахових дисциплін викладач ставить на передній план особистість студента, як центральну постать художньо-педагогічного процесу, а не будь-що інше (традиції музичної культури, музичний твір, здібності, умови і т. ін.). При цьому, педагог повинен володіти діалоговим стилем спілкування з майбутнім фахівцем, виховуючи в нього рівноправні суб'єктні стосунки. Тобто, студент у стінах університету зобов'язаний навчитися: а) бачити людські риси і мистецькі здібності учня, зародки його естетичної позиції та розвивати їх; б) включати життєвий досвід вихованця в його відношення із навколишнім світом та у процес сприйняття мистецького твору; в) зосереджувати на учневі всю свою увагу, знання, зусилля і навички; г) тримати у своєму полі зору діалог, щодо виконуваних, прослуханих чи побачених творів, мати свою чітку думку та поважати враження і погляди учнів.

2. Зміст освіти у сфері мистецтва є не освоєння певної інформації, а виховання особистісного способу відношення до учня, до студента у процесі роботи над певним твором із сучасним баченням навколишнього світу, діяльності людини та самого себе. Відчуття учнем мистецького твору педагогом не передається, не формується і наочно не демонструється. Викладач створює для цього відповідні сприятливі фасилітаційні умови, що ведуть до гуманістичної освіченості.

3. Людська унікальність пов'язана з проблемою творчості. Креативний студент педагогічного університету стає творчим учителем з якісно новим баченням, мисленням, умінням реалізовувати особистісно орієнтований підхід у мистецькому навчанні та вихованні, готовністю відмовитися від традиційних освітніх схем і стереотипів. Дослідження психологів і педагогів свідчать, що для успішності розв'язання даної проблеми треба якомога раніше починати формування творчих нахилів учнів. При цьому слід пам'ятати істину – творчу особистість може виховати тільки творчий, самобутній педагог. Механізми розвитку творчої

індивідуальності педагога мистецького профілю нами бачаться у кількох площинах:

– стимулюванні й активізації творчого потенціалу, своєчасній допомозі, корекції дій студента під час реалізації наміченої для нього індивідуальної виконавської програми з тим, щоб забезпечити успіх його діяльності і якісно сформувати основні фахові вміння і навички;

– пред'явленні вимог до навчання студентів, що відповідали б змісту, спрямованості та рівню якісного мистецького виховання сучасного учня. Вони зростають у міру адаптації до них студентів, але щоразу рівень вимог відповідає зоні найближчого мистецько-творчого розвитку дитини;

– ознайомленні студентів з технологічними системами, стилем діяльності провідних учителів музичного, хореографічного мистецтв сучасними методичними розробками, прийомами, діагностичними методиками, посібниками, інноваційними навчальними матеріалами. На тлі цього, кожному студентові повинна бути надана можливість вибору тих засобів навчання і виховання, методів і форм роботи, які відповідають його індивідуальним баченням, мистецько-педагогічним здібностям і особливостям. Такий підхід дає змогу студентам постійно вчитися, підвищувати рівень своєї фахової компетентності, компенсувати свої слабкі сторони завдяки сильним музично-творчим якостям.

– цілеспрямованому залученні студентів до спілкування, спільної роботи з творчими педагогами, поширення цікавого досвіду професійної діяльності. В результаті відбувається “творче зарядження”, з'являється бажання творити самому.

– збільшенні часу на самостійну роботу майбутніх учителів мистецьких дисциплін яка дає можливість включення до змісту навчальних предметів певних завдань для самостійного опрацювання двох типів: на розвиток творчих здібностей студентів та на формування готовності майбутніх учителів до розвитку творчих здібностей учнів закладів загальної середньої освіти.

Підготовка вчителя мистецьких дисциплін (музики, хореографії, образотворчого мистецтва) повинна здійснюватися, на наш погляд, за наступними принциповими положеннями:

– визнання пріоритету індивідуальності, самоцінності студента, який є суб'єктом професійної музично-педагогічної підготовки;

– зміст освіти майбутнього вчителя мистецтв передбачає рівень розвитку сучасних інноваційних технологій навчання і виховання;

– особистісно орієнтований підхід у мистецько-педагогічній освіті передбачає максимальне збереження індивідуальних особливостей, здібностей та досвіду студентів, їх потреб у самоорганізації самовизначенні, самореалізації та саморозвитку.

Теорія і практика підготовки вчителя до особистісно-зорієнтованого мистецького навчання і виховання дітей передбачає наступні стратегічні напрями підвищення якості вищої освіти, до яких відносяться:

– методологічне забезпечення мистецької освіти сучасними концепціями виховання, навчання й розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу;

– активне використання сучасних інформаційних та особистісно зорієнтованих технологій мистецького навчання і виховання;

– здатність до забезпечення художнього розвитку особистості дитини, її пізнавальних здібностей, нахилів і потреб;

– вміння зорієнтувати учнів на пріоритет цінностей мистецької освіти у сфері життєдіяльності та надати реальні можливості самореалізації власного творчого потенціалу.

Гуманізація навчання передбачає перехід від предметного змісту до особистісно орієнтованої освіти. За цих обставин становлення учня як особистості можливе лише у суб'єкт-суб'єктній взаємодії з іншою особистістю – педагогом. У таких стосунках позиція вчителя, його професійні якості – найважливіший інструмент прилучення вихованців до системи загальнолюдських національних і світових музичних цінностей. Слід відмітити, що така міжособистісна взаємодія будується за умов, коли педагог, по-перше, вбачає в учневі активного суб'єкта виховного процесу. По-друге, розвиває в нього здатність до самопізнання, самовизначення, самокерування власною діяльністю.

По-третє, організовує музично-освітній процес як спільну діяльність, спрямовану на розв'язання особистісно важливих, для кожного учня, проблем.

Для побудови ефективної суб'єкт-суб'єктної міжособистісної взаємодії учитель має бути, насамперед, педагогом-майстром. У особистісно-орієнтованому навчально-виховному процесі педагогічна майстерність – це інтегрований показник ступеня його готовності до реалізації відповідних технологій. Вона є синтезом знань концептуальних положень особистісно орієнтованого навчання та виховання, умінь і навичок побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії учителя і учнів, прагненням до інноваційної музично-творчої діяльності. Як суб'єкт такої діяльності педагог має володіти наступними професійними якостями:

- здатністю до самопізнання, самовизначення, співставлення власних

- особистісних якостей з вимогами особистісно орієнтованого підходу до музичного навчання і виховання учнів;

- прийомами та способами професійної саморегуляції, використання індивідуальної самодіагностики;

- вміннями творчо змінювати свою особистість на основі музикознавчих та психолого-педагогічних знань;

- готовністю ставити вимоги (фахові, міжособистісного спілкування) самому собі та учням і зосереджуватися на їх виконанні;

- вміннями планувати різні сфери інноваційної музично-виховної діяльності відповідно до зовнішніх умов і внутрішніх можливостей;

- здатністю усвідомлювати перспективу свого професійного вдосконалення в умовах інновацій, реалізовувати і розвивати власні педагогічні здібності, максимально використовувати свій музично-творчий потенціал.

Особистісно орієнтований підхід у навчанні ґрунтується на сприйнятті індивідуальності, самоцінності дитини як носія суб'єктивного досвіду, який у неї складається від перших днів її життя. Учень має право на особистісний шлях музичного розвитку і цей фактор мусить враховувати у своїй професійній діяльності

учитель музичного мистецтва. Він повинен усвідомити ряд інших важливих положень, а саме:

– ставлення до учнів з інтересом і повагою, щоб вони відчували себе особистостями;

– якщо учень не сприймає дій педагога щодо нього – це означає, що дії учителя не відповідають особистісним можливостям вихованця;

– педагог, ставлячись до учня як до особистості, надає йому змогу саморозвиватися і самореалізовуватися, враховує його творчі задатки, природні особливості та музичні здібності;

– завдання вчителя мистецьких дисциплін полягає, насамперед, у тому, щоб максимально активізувати внутрішні ресурси своїх вихованців, щоб вони самі могли успішно справлятися з різноманітними освітніми завданнями та повірили у свої сили і можливості.

Для створення особистісних умов розвитку мистецько-пізнавальної діяльності учнів педагог використовує наступні засоби:

– організовує навчальну діяльність таким чином, щоб була можливість розкрити суб'єктивний музичний досвід учнів;

– стимулює учнів до висловлювань, застосування різних способів виконання завдань без боязні помилитися, дати неправильну відповідь;

– оцінює діяльність учня не тільки за остаточним результатом (правильно – неправильно), а й за процесом його досягнення (оригінальність, самостійність виконання тощо);

– вчить учнів застосовувати найбільш раціональні, цікаві та змістовні відповіді щодо змісту прослуханих чи виконаних творів, які дозволили б кожному з них виявляти ініціативу, самостійність, вибірковість у способах мистецької діяльності, виражати свої відчуття, бачення того чи іншого явища;

До факторів, які гальмують реалізацію особистісно орієнтованих технологій музичного навчання і виховання належать: відсутність цілісних завдань про гуманізацію сучасного навчального процесу, недооцінювання учнями вчителями-практиками сучасних досягнень музично-педагогічної науки,

недостатнє осмислення змісту, принципів, прийомів та методів особистісно орієнтованої музичної освіти. Значна частина вчителів не здійснюють діагностику музичних здібностей своїх вихованців, не проводять аналіз уроків музики та прогнозування їх результатів, недостатньо використовують творчі види музичної діяльності учнів, у багатьох випадках застосовують авторитарні методи музичної роботи, не враховуючи побажань вихованців та їх можливостей, уроки проводять на репродуктивному рівні з ознаками шаблонності.

На наш погляд, саме від учителя залежить створення на уроці ситуацій успіху, атмосфери, за якої кожна дитина відчувала ю себе співучасником художньо-педагогічного процесу, радість від спілкування з мистецтвом. Тому для успішного використання учителем особистісно орієнтованої технології музичного навчання і виховання необхідно створити певні педагогічні умови. На наш погляд, найвагомішими з них є такі:

1. Наявність мотивації, важливим джерелом якої є музичні потреби та інтереси дітей. Учитель повинен знати погляди, смаки, рівень умінь своїх підопічних; бути здатним дати оцінку музичним явищам, створити умови для розвитку, поглиблення актуалізації і задоволення художніх потреб учнів. Найбільш повне їх задоволення сприяє самореалізації особистості. А. Маслоу дає визначення мотивації як прагнення людини виявити себе в тому, до чого вона відчуває себе потенційно здібною [5, с. 310]. Це генетичне бажання самореалізації у відповідності з природними здібностями людини до певних видів діяльності і наполегливість в оволодінні ними на творчому рівні. Така активна й стійка потреба перетворюється в прагнення, що реалізується в конкретні досягнення лише тоді, коли виникають чи створюються необхідні педагогічні умови для цього. Завдання учителя музики й полягає в тому, щоб сприяти виникненню таких умов, постійно схвалювати успіхи своїх вихованців у засвоєнні основ музичного мистецтва.

2. Використання ефективних форм, прийомів та методів музичного навчання та виховання. Застосування різноманітних методів у музично-освітній роботі сприяє донесенню її змісту до всіх учнів, у першу чергу, в залежності від характеру і якості їх

музичного сприйняття. Розрізняють такі форми осягнення сутності мистецтва як “буденне” і “художнє”. У випадку “буденного” сприйняття реципієнт, як правило, переживає емоції, спричинені побічними суб’єктивними міркуваннями, яким бракує розуміння вищого художнього змісту. Іноді людина, сприймаючи художні твори, журиться або радіє, залежно від тих життєвих ситуацій, про які вона згадує під час сприйняття. Джерело цього емоційного стану, як правило, не усвідомлюється.

На жаль, у сучасній загальній музичній освіті основна увага часто спрямовується на знаходження оптимальних шляхів навчання дітей техніки мовних навичок. Поза увагою педагогів залишається індивідуальні емоційно-чуттєві реакції учнів на музичні твори. Інколи дітей знайомлять із загальноприйнятими тлумаченнями змісту того чи іншого результату творчості композитора, сподіваючись розвинути у них, таким чином, здатність сприймати та розуміти музику. Але ж, коли людина сприймає твір, вона по-своєму, виходячи із свого досвіду, фантазії, творить образ за тими формами переживання, що підказує їй автор. Тому, ми чітко усвідомлюємо, що досвід загальноприйнятих розумінь перетвориться на творчий імпульс індивідуального осягнення тільки тоді, коли він буде сприйнятий дитиною як свій. Якщо ж задача музичного пізнання передбачає єдино вірне рішення, то складного процесу особистісної творчості не виникає. Для того, щоб зовнішнє – чуже стало внутрішнім – своїм, потрібен діалог особистих розумінь музичного твору. Тоді різні переживання, музично-художні смисли, заглиблюючись в індивідуальну свідомість, породжують внутрішню суперечку учня із самим собою. Тобто розпочинається внутрішній діалог-механізм створення власної інтерпретації, побудови осмисленого ставлення до музичного витвору.

3. Опора на музичний досвід, набуті знання, уміння і навички учнів.

Щоб розвивати навички і поглиблювати знаннєвий матеріал, учитель повинен, перш за все, мати інформацію про музичний тезаурус учнів. Адже найкраще засвоюються ті знання та уміння, які пов’язані із вже існуючим досвідом. Ні в якому разі не

руйнувати і не піддавати сумніву те, що вже освоєно і набуто. Інакше виникає опір стосовно нового змісту інформації (теоретичної чи практичної). Слід звертатися до нових навчальних ситуацій і умов, як нагоди до використовувати технології, наближені до життєвого досвіду учасників виховного процесу (музично-дидактичні ігри, здоров'язберігаючі технології, дискусії тощо).

4. Здатність учителя до креативності. Креативність (творчість) – це багатогранне універсальне явище. В науці воно розглядається як діяльність, що має продуктивний науково-перетворювальний характер, ознаки цінності, новизни, оригінальності; суспільну та особистісну значущість і гуманний зміст. Креативність розглядається нами як пошук учителем музики неординарних, нестандартних підходів, прийомів, методів та форм роботи по музичному навчанню і вихованню учнів, розкриттю їх потенційних музичних здібностей, мислення, уяви, фантазії. Це бажання учителя реалізувати свої фахові індивідуальні можливості в обраній професії.

Нова система освітніх цінностей призводить до того, що в самому понятті креативності з'являється елемент гуманістичного змісту, а бути креативним фахівцем – це вимога часу. Коли йдеться про творчу індивідуальність педагога, то мають на увазі, перш за все, особливості його мислення, яке характеризується:

– оригінальністю (здатність генерувати нестандартні ідеї вихованців);

– гнучкістю (уміння перебуватися і відмовитися від шаблонних підходів до музичного навчання і виховання);

– точністю (доведення до завершення результатів музично-творчої роботи учнів);

– прогностичністю (здатність передбачити реалізацію і розвиток запропонованих ідей за певних умов).

Активному впровадженню креативності в музично-освітній процес сприятиме:

– організація учителем проблемного навчання на основі стимулювання емоційної та інтелектуальної активності учнів у процесі сприйняття, виконання та створення музики;

– комбінування та гнучке варіативне використання спеціальних методів роботи (традиційних і нетрадиційних), що базуються на закономірностях музичного мистецтва та процесу творчості;

– зосередження уваги учителя на розвитку помічених музично-творчих рисах чи якостях у тієї чи іншої дитини;

– включення у процес музичної роботи з учнями навчально-творчих завдань і ситуацій;

– активне використання нестандартних форм і технологій музичного навчання і виховання.

– створення на уроці особистісно зорієнтованих ситуацій.

Для успішного музичного навчання учнів у класі повинна бути створена атмосфера свободи учіння, ситуація активного спілкування і природного самовираження, взаєморозуміння, саморозвитку особистості, радість спільної праці. Створення особистісно орієнтованої ситуації на уроці музики – головна умова прояву особистісних здібностей дитини. Учитель повинен знайти для учнів цікавий музичний матеріал задля спільних переживань, захопити їх темою уроку, пробудити й підтримувати творче відношення та пізнавальний інтерес до будь-якого виду музичної діяльності. Це може статися тоді, коли педагог допоможе кожному пізнати себе, свої музичні нахили, подолати окремі вади музичного сприйняття, уяви, пам'яті, мислення; переступити скутість і замкненість. За таких умов навіть виконання певної вправи перестає бути для учнів тільки формальним завданням – воно знаходить відгук і опору в їх емоціях, переживаннях, стає внутрішньо прийнятним, особистісно значущим. Надзвичайно важливо, аби створена система ситуацій зачіпала струни душі кожного учня, який увійшов у світ вільного учіння, впливала на його емоційний стан. Лише тоді він зможе свідомо керувати власною музичною діяльністю, прагнути постійно збагачувати суб'єктивний музично-естетичний досвід.

На думку К. Роджерса, основна відмінність між авторитарним і особистісно орієнтованим навчанням полягає в зміні ставлення учителя до учня, сутність якої полягає, насамперед, в індивідуальному підході до дитини й врахуванні її інтересів, як

особистості. Педагог повинен мати високий рівень емпатії, орієнтованість на співпрацю, конгруентність спів падання намірів та думок і т. ін. Таким чином, він виступає у ролі фасилітатора. Для цього йому необхідні не тільки спеціальні знання в галузі музики та практичні навички, але й особистісні якості, які забезпечували б успішну реалізацію фасилітативної дії.

Нинішні реалії системи освіти передбачають збереження національної системи професійної підготовки педагогів, що вказує на відповідні підходи та вимоги до змісту та процесу викладання. За цих умов надзвичайно важливою і актуальною для фахівця мистецького профілю є проблема його *етнокультурної свідомості та вихованості*. Науковці культурологічного, філософського напрямів трактують феномен етнокультури як “сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених певним етносом упродовж його історії на його власній території засобами етнічного самовираження і не включає імпортованих зразків.

Треба зазначити, що в сучасних умовах для Європи одним із важливих завдань є збереження європейського культурного багатства, мовного розмаїття, ґрунтуючись на культурній спадщині різних традицій. Усталеним завданням є розв’язання вічно актуальної взаємозалежності – культура і освіта, освіта і культура. Недарма, наприклад у Франції кожний навчальний рік розпочинається з вивчення впродовж місяця своєї національної спадщини: відвідування музеїв, театрів, концертних залів виставок, мистецьких заходів. У цьому контексті показовою є система освіти в Японії, де пріоритетом державної освітньої політики є виховання, вибудоване на традиціях і цінностях нації. Важливість етнокультурного підходу до нашого освітнього процесу полягає в тому, що, з одного боку етнокультура розглядається в органічному зв’язку історичного розвитку народу, його ментальності, самосвідомості та виступає як засіб формування *етноособистості*, а з іншого – лише опанувавши свою національну культуру, особистість здатна успішно долучатися до пізнання світової культури, загальнолюдських цінностей (6, с. 678). Таким чином, освіта мусить опиратися на таке етнокультурне й етнопедагогічне середовище, яке б зміцнювало культурне ядро

змісту освіти на основі національних і загальнолюдських цінностей (6, с. 679).

На сьогоднішній день одним із найголовніших показників рівня сформованості особистості є її етнокультурна вихованість, високий рівень етнокультурної компетентності. Вона полягає, по перше, у розумінні того, що етнічне відродження національної культури є процесом циклічним і може відбуватися дуже тривалий час. По-друге, вона є процесом якісного оновлення та розвитку головних складових національної культури, і по-третє, втілює позитивні перспективи розвитку етнокультурного життя, оскільки шлях відродження будь-якої національної культури сьогодні є більше свідомо інноваційним і керованим процесом, аніж спонтанним. Окрім того, етнокультурна компетентність – це етнічна обізнаність і здатність особи ототожнювати себе з тим чи іншим етносом, вільно орієнтуватися у світі значень культури свого етносу, вільно розуміти мову цієї етнокультури і вільно творити цією мовою. Це засіб передачі культурного досвіду від одного покоління етносу до іншого (7, с. 28).

Слід наголосити, що етнокультурна політика впроваджується, перш за все, в освітній сфері, а центральне місце при формуванні відповідної компетентності займають предмети гуманітарного циклу. Тому, одним із найважливіших завдань є докладання зусиль для набуття студентською молоддю системи знань про український народ, про історичну культуру нації, місце і роль мистецтва в суспільстві тощо. Ще Я. А. Коменський наголошував на тому, що без етнопедагогіки, етнокультури, етнотрадиції, рідної мови, фольклору, мистецтва не може бути навчально-виховного процесу. Етнокультурний контекст прослідковується, в тій чи іншій мірі чи аспекті, в діяльності відомих українців: Анатолія Авдієвського, Григорія Ващенка, Василя Верховинця, Олександра Духновича, Анатолія Іваницького, Філарета Колесси, Григорія Сковороди, Мирослава Стельмаховича, Василя Сухомлинського, Георгія Філіпчука та ін. Зокрема, академік Г. Філіпчук наголошує, що за нинішніх умов важливо повернути нашому народу історичну правду, бо без цього унеможлиблюється подальший прогресивний поступ держави. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми мають

відігравати вищі заклади освіти, які готують педагогічних фахівців, а тому формування відповідних компетентностей стосується як викладача вищої школи, так і студента, якого цей викладач навчає і виховує.

Відмітимо, що компонентами етнокультури є: мовний, обрядовий, фольклорний, етнопсихологічний і компонент професійної культури. Саме останній і є предметом нашої уваги. Коли ми говоримо про викладача вищої школи, яким може стати випускник магістратури, на перше місце слід ставити, виходячи з нинішніх реалій, етнокультурну обізнаність у науковому та навчально-методичному вимірі. Його діяльність має свої особливості. Назвемо деякі з них.

1. *Професійна відповідальність.* За підготовку фахівців, ефективність навчання і виховання у етнокультурному напрямі, свідоме володіння відповідними знаннями, переконаність і вміння переконувати інших несе відповідальність як викладач вишу, так і студент. Тому існуюча проблема може вирішуватися всебічно, як у процесі вивчення різних дисциплін, так і, значною мірою, шляхом етнічної самоідентифікації (самостійне ознайомлення з культурою народу, історією українського мистецтва, національними звичаями і традиціями, фольклором, відвідування дотичних заходів, атмосфера в сім'ї тощо).

2. *Професійне визнання.* Діяльність викладача – це праця творча, пов'язана з інтересом до виконуваної роботи, натхненням, а іноді й обтяжена невдачами й критичним ставленням ззовні. За цих обставин важливого значення набуває вміння демонструвати, порівнювати, переконувати. Успіх діяльності педагога в напрямку етнокультурного виховання багато в чому залежить від його авторитету, який має вплив на ефективність формування особистості студента, довіри до нього через аналіз його успіхів і невдач. В цьому контексті Леонардо-да-Вінчі говорив: “противник, який шукає ваші помилки, корисніший, ніж друг, що бажає їх приховати”. Найважливішою мотивацією навчальної, наукової, методичної роботи в контексті етнокультурності є професійне визнання колег, тих, хто компетентний в оцінці внеску особи в цей напрямок професійної діяльності, порада. Важливе спільне

обговорення багатьох аспектів проблеми, дискусії із студентами тощо.

3. *Наукове спілкування та практичне впровадження відповідних ідей* – це неодмінна умова продуктивної діяльності викладача ВНЗ, науковця. Система наукових комунікацій дає йому можливість дізнатись хто ще досліджує проблему етнокультурного спрямування освітнього процесу, які форми роботи використовуються, які аспекти зазнають критики, або недостатньо вивчені, яким шляхом ефективніше використовувати свої знання, наукові здобутки в практичній роботі зі студентами об'єднавши зусилля, проводити спостереження тощо. Такий підхід передбачає етнокультурне виховання поза різними інституціями, використання здобутих знань у практичній діяльності індивіда (участь у відповідних культурних заходах етнокультурного спрямування, гуртках, клубах, інших організаціях) .

Які ж завдання стоять перед викладачем закладу вищої освіти в даному контексті? Виокремимо основні.

- Організація цілеспрямованої етнокультурної підготовки студентів, формування в них суб'єктивної позиції як носія етнокультури.
- Проектування нормативно-правового та навчально-методичного забезпечення цього процесу яке потребує чіткого визначення цілей і завдань, відповідного змістового наповнення курсів, соціально і професійно зорієнтованих міждисциплінарних зв'язків.
- Врахування етнокультурного аспекту в процесі проходження студентами усіх видів педагогічної практики .
- Розроблення й модифікація навчальних планів, робочих програм з етнокультурною орієнтацією; поповнення комплексів навчально-методичного забезпечення (складання модульних, тестових завдань, музичного репертуару для студентів з індивідуальних дисциплін тощо);
- Врахування етнокультурної складової в проведенні лекційних, практичних, семінарських занять, у тому числі в процесі розвитку і вдосконалення системи дистанційного навчання різного рівня. В освітньому процесі викладач повинен

спрямовувати роботу зі студентами на набуття ними таких знань і вмінь:

– виявляти в своїй поведінці етнічні особливості, властиві українському народові й використовувати їх у повсякденному житті;

– знати відомості про видатних діячів національної культури та інших народів світу;

– вміти реалізовувати етнокультурні знання, вміння, поведінкові моделі, що сприяють ефективній міжетнічній взаємодії;

– наводити приклади взаємопроникнення культур;

– здійснювати свій посильний внесок у розвиток взаєморозуміння між представниками різних культур;

– оволодіти знаннями про історію розвитку культури, зразки культурних традицій;

– уміння інтегрувати цінності української культури, дотримуватися їх у своєму житті та професійній діяльності;

– сприяти подальшому культурному розвитку майбутнього фахівця шляхом самовиховання і самонавчання та міждисциплінарних зв'язків.

- Стимулювання дискусій для розвитку відповідної компетентності студентів та незалежності їх мислення; активізація і задоволення потреб студентів у даній галузі знань. Історичні, етнокультурні, моральні, мистецькі, естетичні цінності мусять пізнаватися і засвоюватися особистістю незалежно від характеру, специфіки майбутньої професії чи необхідних у майбутньому компетентностей.
- Врахування етнокультурного аспекту в процесі написання викладачами навчальних посібників, методичних рекомендацій, статей; рецензування дисертацій, авторефератів, експертного оцінювання, підготовки доповідей, виступів тощо.
- Створення індивідуальної бази даних з етнокультурних питань в процесі виконання студентами магістерських, бакалаврських, курсових робіт.
- Створення в кожному підрозділі атмосфери співтворчості, співдружності, взаєморозуміння і взаємної поваги, тобто

корпоративної культури однодумців, де кожний відчуває себе поважною особистістю незалежно від посади, ступеня, регалій, віку і статусу. Це дає відчуття стабільності, дозволяє бути емоційно включеним у педагогічну діяльність, де немає місця авторитаризму, чванства, ідолопоклонству та підлабузництву.

- Володіння всіма викладачами державною мовою, чіткою сучасною професійною термінологією та педагогічна вимогливість у цьому напрямі до студентів;

Одним із найбільш ефективних способів організації пізнавальної діяльності студентів, підготовки їх до практичної фахової діяльності є встановлення **міждисциплінарних (міжпредметних) зв'язків** у процесі освітньої діяльності. Цей термін з'явився в 60-і роки ХХ ст., але єдиного підходу до визначення його сутності немає. С. Гончаренко розглядає його як взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою [8, с. 287]. М. Фіцула визначає міжпредметні зв'язки як узгодженість між навчальними предметами, що дає змогу розглядати факти та явища реальної дійсності з різних точок зору, з позицій різних дисциплін, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу [9, с. 20]. Інші вчені трактують його у вигляді самостійного дидактичного принципу, який здатний об'єднати в собі ряд вимог до знань, умінь і навичок, до методів і прийомів навчання; бачать у міждисциплінарних зв'язках одну з особливостей змісту освіти, що виражається в погодженні навчальних програм. Ми вважаємо найбільш точним визначенням міждисциплінарних зв'язків є розгляд їх як системи роботи педагога зі студентами, при якій в процесі оволодіння знаннями і навичками використовується зміст суміжних дисциплін з метою більш міцного засвоєння програмового матеріалу.

У дослідженнях, які ми маємо на сьогоднішній день простежується кілька видів міждисциплінарних зв'язків: фактичний, понятійний, теоретичний і практичний. *Фактичний* вид передбачає зв'язок між предметами на рівні фактів, всебічний їх розгляд з метою узагальнення знань про окремі явища. *Понятійний* вид спрямований на формування понять загальних для

споріднених дисциплін, адже в структуру кожного предмета входять поняття різної міри узагальненості. *Теоретичний* вид означає системний розгляд зв'язків наукових знань у певній предметній галузі, тобто створення теорії зв'язків. *Практичний* вид спрямований на їх реалізацію в освітньому процесі через такі форми роботи як запитання, завдання, співставлення, створення проблемних ситуацій, демонстрація наочного матеріалу тощо. Важливо щоб усі ці види перепліталися, доповнювали один одного.

Зміст міждисциплінарних зв'язків може бути успішно розкрито за наявності необхідних передумов, які поділяються на дві групи: *об'єктивні* (освітні програми, навчальні посібники тощо) і *суб'єктивні* (знання викладачем програм суміжних дисциплін, єдність дій викладачів, планування спільних позицій тощо). Причому, як свідчить практика, в навчальному процесі ці зв'язки можуть не проявлятися відверто і явно. Все залежить від викладачів, їх досвіду роботи, зацікавленості, професіоналізму, мети мистецько-педагогічної діяльності та кваліфікації спеціаліста якого готують.

Якими ж шляхами можуть відбуватися міждисциплінарні зв'язки в ході фахової підготовки студентів? Спираючись на дослідження ряду авторів, можемо виокремити інформаційно-рецептивний, репродуктивний, дослідницький і проблемний шляхи. Значення міждисциплінарних зв'язків слід розглядати із врахуванням трьох ведучих функцій навчання: *освітньої, виховної і розвиваючої*. Їх освітня роль полягає в тому, що використання зв'язків між навчальними дисциплінами відкриває нові можливості у підвищенні рівня знань, умінь і навичок, дозволяє активізувати пізнавальну діяльність, урізноманітнити способи використання знань на практиці тощо. Виховний ефект зводиться до того, що створюються нові передумови для розвитку загальнолюдських і естетичних почуттів, професійної орієнтації. Розвиваюче значення полягає у підвищенні самостійності і розвитку творчих нахилів, удосконалення професійної майстерності майбутніх фахівців.

Помічено, що кожний навчальний предмет, в тому числі й у системі мистецької освіти, може встановлювати різні, за своїм характером, зв'язки з іншими дисциплінами. Так, не викликає

сумніву, що зв'язки предметів вокально-хорового та музично-теоретичного циклів відображають комплексний підхід до навчання, дозволяють виділити як основні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між ними, що сприяє більш міцному засвоєнню програмового матеріалу. Основними фаховими дисциплінами у навчальних планах факультетів мистецтв, гуманітарних інститутів, навчально-наукових інститутів мистецтв є хоровий клас, диригування, хорознавство, хорове аранжування, методика роботи з хором, музичний інструмент, вокал, сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних форм, історія музики, методика музичної освіти; постановка класичного танцю, сучасного, народно-сценічного. Тісний зв'язок між ними є необхідною умовою високоякісної підготовки фахівців як бакалаврського, так і магістерського ступенів. За умови правильної організації освітнього процесу міжпредметні зв'язки не тільки сприяють узагальненню, систематизації навчального матеріалу й міцності засвоєння знань студентами, але й підвищують їхню пізнавальну активність та інтерес до навчання.

Підготувати учителя музичного мистецтва, викладача з музичного інструменту, постановки голосу чи диригування, викладача-хореографа – справа важлива і складна. Ці та інші професії поєднують у собі не лише вимоги до виконавського вміння (гра, спів, диригування, танок), але й знання історії музики, аналізу музичних форм, гармонії, основ режисури тощо. Наприклад, диригування як творчий процес, передбачає передавання виконавських вольових намірів диригента хоровому колективові. Оволодіння технікою диригування, тобто умінням виразити через жест зміст, характер музики повинно спиратися на міцні знання студентами хорової літератури, теорії музики. Окрім того, він повинен добре володіти своїм голосом, навичками читання партитур. Освоєння мистецтва хорового диригування передбачає нерозривний зв'язок з практикумом роботи з хором, хорознавством. Останній закладає основи знань і сприяє дальшому удосконаленню підготовки студентів до практичної роботи з хором, виконує пізнавальну функцію, розкриваючи історію вітчизняного та зарубіжного хорового мистецтва. Крім хорових дисциплін,

важливим є взаємозв'язок хорознавства з історією музики, сольфеджіо, постановкою голосу. Складним процесом є і практикум роботи з хором, в якому беруть участь вокальна, інструментальна підготовка студента, його знання гармонії, аналізу музичних форм, навички із сольфеджіо, значення яких важко переоцінити. Ця дисципліна призначена виховувати музичний слух (мелодичний, гармонічний), “озброювати” студента стійкими навичками слухового аналізу, контролю, читання з листа будь-якого нотного тексту, записувати нотами будь-які мелодії почуті на слух тощо. Величезне значення для будь-якого виду виконавської діяльності (музичної, хореографічної) має знання історії музики. Необхідність і потреба у використанні міждисциплінарних зв'язків спостерігається під час написання анотацій на хорові твори, виконанні курсових, бакалаврських та магістерських робіт.

Характерною особливістю системи міждисциплінарних зв'язків є її інтегративність. Філософською основою інтеграції є синергетика (у перекладі з грецької – “сприяння”, “співробітництво”). Синергетика виступає центральною ланкою інтеграції різних наук. В сучасних дослідженнях синергетичний принцип організації навчання поширюється на моделі творчості та мистецтва. Виникнення інтеграції є результатом високого рівня реалізації міждисциплінарних зв'язків, що припускають не просто комунікацію предметів, а встановлення глибинного зв'язку між ними. Це пояснюється тим, що вона (інтеграція) ґрунтується на загальних, для кількох предметів, наукових ідеях і концепціях, які дають цілісне уявлення про явище, людину, культуру, мистецтво тощо. Метою такого поєднання є накопичення системи знань і цінностей, осягнення картини світу, епохи і людини в образах, символах і моделях життя. Інтеграція є це складним процесом взаємопроникнення різних мистецьких дисциплін, який вимагає розгляду будь-якого явища з різних точок зору та вироблення спільного підходу до їх вивчення, уміння застосовувати знання з різних галузей у вирішенні конкретного навчального або творчого завдання. В результаті такого підходу формується цілісна система знань, що забезпечує сходження людини до вершин культури та

успішної орієнтації у швидкоплинних соціальних умовах. Майбутнє мистецької освіти пов'язане саме із синтезом різних навчальних предметів, взаємозв'язком і взаємопроникненням усіх фахових дисциплін, включенням усіх рецепторів, відповідальних за сприймання інформації.

Перелік використаних джерел

1. Балл Г. О. (2007). Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Київ : Центр учбової літератури.
2. Бех І. Д. (2014). Гуманістична модель виховання в межах теоретичного дискурсу. *Педагогіка і психологія*. 3 (840), 46-54.
3. Зязюн І. А. (2012). Немає педагогіки без педагога. *Рідна школа*. 4-5, 19-23.
4. Равен Дж. (2013). Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. Перевод с англ. Москва : Академический проект.
5. Маслоу А. Г. (2011). Мотивация и личность. СПб : Питер.
6. Філіпчук Г. Г. (2013). Національна освіта: особистість і суспільство. Збірник наукових праць. Чернівці : Зелена Буковина.
7. Лозко Г. С. (2011). Українське народознавство. Харків : Основа.
8. Гончаренко С. У. (2011). Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне : Волинські обереги.
9. Фіцула М. М. (2005). Педагогіка. Навчальний посібник. Видання друге, виправлене, доповнене. Київ : Академвидав.

Тетяна Жигінас

ДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ В УКРАЇНІ. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВОКАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У сучасному вимірі трансформаційних процесів освіти в Україні слід виділити період освітніх реформ, випробувань пандемії та більш жорстких неочікуваних та трагічних подій –